

כישלונם של הבריטים לדכא את התקוממות היהודים בארץ-ישראל היה אחת הסיבות - גם אם לא המרכזית - להחלטתם להתפנות מכאן. בספרו מאינתיפאדה למרד 1939-1947 (הוצאת אפי מלצר, 2007) מנתח יגאל את הכישלון הזה שממנו יכול הקורא הישראלי להפיק תובנות בנוגע לאינתיפאדות קרובות הרבה יותר

סא"ל (מיל') פרופ' אלון קדיש
רמ"ח היסטוריה

יש לבחון את העימות המוגבל כפי שבוחנים כל עימות בין יישויות פוליטיות, ולא לראות בו אלימות שהיא תכלית בפני עצמה או שתכליתה אינה מדינית

בפני עצמה או שתכליתה אינה מדינית. לכן ההגדרה של טרור היא: "פעולה אלימה או איום בפעולה אלימה שלא נועדו אלא להטיל פחד על הקורבן או להביא לידי שינוי במדיניותו ובצייתנותו. מכאן שמדובר בפעולה רציונלית, או בשיטה שבאה מתוך החלטה המבוססת על שיקולים רציונליים, הנובעת מתוך קונפליקטים עמוקים ואשר מטרתה לגייס את ההמונים למאבק" (עמ' 17).

הבחירה בדרך הטרור ולא במלחמת גרילה או בהתקוממות עממית נגזרת מגודלה של תנועת השחרור.

"הקבוצות הגדולות יבחרו בגרילה כדרך לשחרור לאומי, מאחר שהיא נתפסת בעיניהם כמוסרית יותר (בוררת את מטרותיה) ובשל כך דרך לגיטימית ונכונה להשגת המטרה: גיוס האוכלוסייה למען המטרה והשגת היעד הפוליטי - תפיסת השלטון. ואילו קבוצות קטנות, הנחותות בכוחן ובמשאביהן, יאמצו אידיאולוגיה מהפכנית קיצונית (טרוריסטית). הן קצרות רוח וחסרות סבלנות בשיטות הפעולה שלהן, ואצה להן הדרך להניע משבר של לגיטימציה עם השלטון" (עמ' 19).

מתוך כך עלתה במאה ה-20 חשיבותה של התעמולה, שכן היא הפכה להיות אמצעי להעצמת האלימות. ד"ר אייל אף סבור שבפעולות של הארגונים המזוינים היהודיים נגד השלטון הבריטי קבעו היעדים התעמולתיים את היעדים הצבאיים (עמ' 220).

ההגדרות הנ"ל מקורן מבחינה מתודולוגית במדע המדינה, אולם השימוש בהן לניתוחה של מציאות כלשהי מותנה בניסיונות ובתהליכים היסטוריים. כך, למשל, במציאות של ארץ-ישראל במחצית הראשונה של

ניצחון האינתיפאדה היהודית בארץ-ישראל

מבוא: על מהות הטרור

ב-1998 פירסם ד"ר יגאל אייל את עבודת הדוקטורט שלו "האינתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי בארץ-ישראל 1936-1939 (תל-אביב, הוצאת מערכות, 1998). כפי שמעידה הכותרת של ספרו החדש - "מאינתיפאדה למרד! 1939-1947" - מדובר במחקר מתמשך, הן מבחינה כרונולוגית והן מבחינה עניינית, המתמקד בהתמודדותו של השלטון הבריטי בארץ-ישראל עם המרידות המקומיות של הערבים ושל היהודים. שתי העבודות נועדו לשמש מראה למאבק הישראלי-פלסטיני: העבודה הראשונה רלוונטית לאינתיפאדה הראשונה, שבמהלכה שימש ד"ר אייל רמ"ח היסטוריה, ואילו העבודה השנייה רלוונטית לאינתיפאדה השנייה שאותה חוקר ד"ר אייל בעבור מחלקת היסטוריה. נוסף על כך במשך שנים לימד ד"ר אייל מחזורים של חניכי פר"ם בנושאי טרור, גרילה והתקוממות עממית, ושליטתו בתיאוריות הרלוונטיות משתקפת בכתיבתו ובניתוחיו. התוצאה היא מחקר היסטורי שממצאיו מנוסחים גם במונחים תיאורטיים כלליים המקילים על השימוש בהם בהתמודדות עם מצוקות ההווה.

דרך מובהקת לתרגם ממצאים היסטוריים לתובנות בעלות ערך יישומי היא בחינתם של האירועים באמצעות הגדרות כלליות. כך, למשל, כותב ד"ר אייל בפתח ספרו: "הטרור, הגרילה וההתקוממות העממית (להלן: העימות המוגבל) הם נשקו של החלש מאוד אך הנחוש מאוד. במציאות פוליטית של שולטים ונשלטים, מקפחים ומקופחים, נשק העימות המוגבל הוא אחד האמצעים היחידים המבטלים פערים בין שלטון חזק לאלה הכפופים לו. הוא נמנה עם הכלים הפוליטיים המעטים, בעיני אלה הנוקטים אותו, שבכוחם להניע מהלכים מדיניים ואחרים, וזאת כדי לעורר תשומת לב למתרחש ולהעלות את הבעיה על שולחן הדיונים של העולם או של אלה שבידם הכוח לשנות/להחליט" (עמ' 16).

מכיוון שכך, יש לבחון את העימות המוגבל כפי שבוחנים כל עימות בין יישויות פוליטיות, דהיינו, לשיטתו של קלאוזביץ, לאור יעדיו המדיניים, ולא לראות בו אלימות שהיא תכלית

איור: נמרוד אייל

השבת השחורה (29 ביוני 1946): הבריטים חושפים את מצבור הנשק ביגור | נושא חשוב במיוחד בהכנת התגובות של הבריטים על האלימות של היהודים הוא מערכת היחסים בין השלטון האזרחי למפקדי הצבא, ובמיוחד הוויכוחים הבלתי פוסקים על הדרך הנכונה שבה יש לטפל בארגונים המזוינים של היהודים

בארגונים המזוינים של היהודים. את המדיניות בכל זמן נתון קבע מכלול של גורמים - חלקם עקרוניים וחלקם אישיים. הגורמים העקרוניים היו, למשל, הבכורה של המרות האזרחית לעומת חולשת אמצעיה, ובמיוחד המשטרה, או הערכת יחסי המרות בין ההנהגה הפוליטית של היישוב על זרמיו השונים לבין הארגונים המזוינים. מסקנות ההערכה הזאת קבעו במי יש למקד את המאמצים שתכליתם להפסיק את האלימות. הגורמים האישיים היו רבים ומגוונים, אך במיוחד בלט חוסר ההערכה של מפקדי הצבא, ובראשם הרמטכ"ל האימפריאלי מונטגומרי, לנציב העליון קנינגהם. מקורו של חוסר ההערכה הזה היה כישלוננו של קנינגהם בעת שפיקד על הארמייה השמינית במדבר המערבי במלחמת העולם השנייה.

לכך יש להוסיף סיבות ושיקולים בריטיים שאינם קשורים לארץ-ישראל: המצוקה הכלכלית הקשה בבריטניה אחרי מלחמת העולם השנייה ועלויות שיקומה - מה שהביא לתלות מתמשכת של הבריטים בסיוע כלכלי מארה"ב; השינויים הקיצוניים במעמדן הבין-לאומי של בריטניה ושל האימפריה, ובהם הנסיגה מתת-היבשת ההודית; עליית מעמדה של ארה"ב והפיכתה למעצמה עולמית; התלות הגדלה של המערב בנפט מהמזרח התיכון ועוד.

כתוצאה מחילוקי הדעות בין השלטון האזרחי לפיקוד הצבאי נפגעה יעילותן של תגובות הבריטים לאלימות היהודים. למשל, ד"ר אייל סבור שבעקבות הפיגוע הקשה של הלח"י בחניון רכב צבאי בתל-אביב ב-25 באפריל, 1946, שבו נהרגו שבעה צנחנים בריטים, (עמ' 259-262) החמיץ השלטון הזדמנות לתת לצבא אישור להפעיל יד חזקה מבעבר להשלטת חוק וסדר עם לגיטימציה בין-לאומית, ובמקום זאת בחר לשים את יתרו על הוועדה האנגלו-אמריקנית שתפתור את בעיית ארץ-ישראל. לקח ברור בנושא הזה הוא הצורך בתיאום מיטבי בין השלטון האזרחי לצבא - תיאום המבוסס על הערכת מצב יסודית ומקיפה המשמשת בסיס מוסכם למדיניות פעולה שקולה ומציאותית המביאה בחשבון את כל הנסיבות: הפנימיות (למשל מצוקת אמצעים וכוח אדם) והחיצונית (כמו אילוצים מדיניים, דעת הקהל וכיו"ב).

מטיבו של מחקר יסודי שעולות בו סוגיות חשובות רבות ומעניינות היכולות וצריכות להיות בסיס לוויכוחים ולמחקרים נוספים, ובמיוחד - שכן זו אחת ממטרות הספר - לדיון בבעיות עכשוויות מפרספקטיבה היסטורית. ככלל, העיון בהיסטוריה של ישראל בתקופת היישוב ובכלל זה בהיסטוריה הצבאית של הציונות לוקה באופן טבעי באתנוצנטריות ובפלסטינוצנטריות. מחקר היסוד על ההגנה, על האצ"ל ועל הלח"י, למשל, נטו בדרך כלל להתעלם מהערבים ומהבריטים ולא ראו בהם ראויים למחקר פרטני בפני עצמו בהקשרם הרלוונטי, קרי לא

המאה ה-20 (ולא רק אז) קיים קושי להבחין בין אלימות למטרות פוליטיות לבין אלימות שמטרתה היא נקמה או שנועדה להשיג מטרות פליליות או דתיות. (ראוי לציין שיעדיה הפוליטיים של אלימות דתית שונים לעיתים מאוד במהותם מיעדיה של אלימות פוליטית "חילונית"). נוסף על כך, כפי שמעידים מחקריו של ד"ר אייל, מהלכה של האלימות הפוליטית מושפע מזהותו ומתגובותיו של השליט - נושא שבנוגע אליו יש למחקר ההיסטורי ערך יישומי רב, שכן הוא מציג מגוון של "מקרים ותגובות". במילים אחרות: הוא מלמד כיצד שלטונות התמודדו עם תנועות מרי - הן עם מהותן והן עם שיטותיהן. יתר על כן ד"ר אייל מתאר גם את הקושי של השלטון הבריטי לעמוד על טיבו של המאבק ולהות שמדובר בתנועת שחרור לאומית ולא בהתפרצות ספונטנית נגד מדיניות הספר הלבן או במעשים של מיעוט קיצוני מבודד. זוהי סוגיה שאינה בלתי מוכרת לישראלים בוגרי האינתיפאדות.

שורשי הכישלון הבריטי

נושא חשוב במיוחד בהבנת התגובות של הבריטים על האלימות של היהודים הוא מערכת היחסים בין השלטון האזרחי למפקדי הצבא, ובמיוחד הוויכוחים הבלתי פוסקים על הדרך הנכונה שבה יש לטפל

המקום ההולם והריאלי ביותר להפיק את המיטב מהמחקרים האלה לצורכי ההווה הוא במוסדות להשכלה גבוהה בכלל ובקורסים מתקדמים למפקדים בפרט. אלא שגם כאן ההיסטוריה הצבאית נאבקת על הצדקת מקומה בתוכניות הלימודים - מאבק שבאוניברסיטאות דומה שכבר נכשל. נותר לצה"ל לשמר את הגחלת ולדאוג להמשך המחקר בנושא. אם למישהו עדיין נחוזה הוכחה בדבר הערך שבלמוד ההיסטוריה הצבאית, ולא רק לצורכי הכשרה מקצועית, הוא ימצא אותה בספר הזה.

רק ביחסם ליהודים ולאֶרץ־ישראל. כך, למשל, השינויים הפוליטיים, החברתיים, הכלכליים והתרבותיים בעולם הערבי שהיו הרקע לניסיונות הערבים למנוע בכוח את החלוקה או משקלם של הניסיון האימפריאלי ושל המציאות המדינית והכלכלית בבריטניה ובאימפריה שמסבירים את התנהלותה של בריטניה בארץ־ישראל.

המזרחנים הקדימו את ההיסטוריונים בחקר החברה הפלסטינית, ומחקרו של ד"ר אייל הוא חלק מהמגמה לסגור את הפער בהבנת התנהלותו של השלטון הבריטי בעשור האחרון של המנדט. ספרו של ד"ר אייל הוא מחקר יסודי, עשיר בפרטים ורב עמודים (671 כולל המפתח). הצורך במחקר יסודי על מדיניות בריטניה מנקודת מבט בריטית הוא ברור. אולם מבנה הספר ואורכו באים על חשבון שאיפתו של ד"ר אייל להעשיר את הדיון הצבאי והפוליטי של ימינו בטיבה של התנועה הלאומית הפלסטינית ובשיטות ההתמודדות איתה. אין זה ריאלי לצפות שאנשי צבא, פקידי ממשל או פוליטיקאים המבקשים לשפר את הבנתם את ההווה באמצעות היכרות טובה יותר עם העבר ימצאו את הזמן לעשות זאת בעזרת מחקרי היסוד של ד"ר אייל - למרות ההפניות המרובות, במרומו ובמפורש, לאינתיפאדות.

נימוקי ועדת פרס יצחק שדה להענקת הפרס ב-2008 לאל"ם (מיל') ד"ר יגאל אייל על ספרו "מאינתיפאדה למרד! 1936-1947"

אורי דרומי

האצ"ל ושל הלח"י ומעלה אותה לדרגה גבוהה יותר, בשלה יותר, של התבוננות היסטורית.

לעיתים קרובות קורה שמחקר היסטורי מצוין מתגלגל לספר כבד שאינו מתחבב על הקורא הממוצע. לא כך במקרה שלפנינו. כאן הטקסט זורם ומרתק, מתובל בציטטות מאירות עיניים וכתוב בשפה עשירה. למשל, כשאיל מספר כיצד התנקש הלח"י בקצין הבולשת הבכיר תומס וילקין בספטמבר 1944, הוא כותב: "זו הייתה מכה קשה לבולשת, ועם מותו של וילקין כבתה נורה מרכזית במסדרונות איסוף המודיעין שלה".

כותב יגאל אייל כי "אש המרד שהציתה כל קהילה בזמנה בארץ־ישראל נגד בריטניה לא כבתה מעולם. כאשר הגיעה האחת אל נחלתה, המשיכה האחרת. בארץ־ישראל לא הושבה מעולם החרב לנדנה, והגחלים הלוחשות שהחלו את בערתן בימי שלטונה של בריטניה, נהפכו ללהבה אדומה מדם הניגר על אותה כורת ארץ ששתי הקהילות מבקשות לעצמן".
לצערנו, זהו תיאור מדויק של המצב, ומשום כך חשוב כי לרשות הציבור הישראלי יעמדו כלים דוגמת הספר הזה שיאפשרו לו לבסס את השקפותיו על קיומנו בארץ האהובה הזאת ואת החלטותיו בעתיד על בסיס היסטורי מהימן ומוצק.

על המאמץ המחקרי המרשים, על הפרספקטיבה הרחבה ועל יכולת הכתיבה המקרבת את הקורא אל הנושא מצאה ועדת הפרס כי יגאל אייל ראוי לקבל על ספרו זה את פרס יצחק שדה לספרות צבאית.

אל"ם (מיל') ד"ר יגאל אייל כבר העשיר את ספריית ההיסטוריה הצבאית הארץ־ישראלית בספרו "מאינתיפאדה הראשונה", אשר יצא לאור לפני עשר שנים. הספר הקודם עסק בדיכוי המרד הערבי על ידי צבא בריטניה בארץ־ישראל בשנים 1936-1939. בספר שלפנינו חוקר ומתאר יגאל אייל את התקוממות הקהילה השנייה, היהודית, נגד השלטון הבריטי ואת מאמצי הצבא - והמשטרה שהייתה כפופה לו - לדכא את המרד.

הספר פותח בשנת 1939 - השנה שבה עם פרסום "הספר הלבן" הפך השלטון הבריטי מידיד לאויב. הבריטים, שקודם ראו בהם משחררים ומבטיחי הבית הלאומי, הפכו לכובשים ולמדכאים אכזריים. אייל עומד יפה על המהפך הרגשי הזה שהוביל למאבק-חלקו מדיני וחלקו מזוין - תוך מחלוקת פנימית מרה ביישוב היהודי על דרכי המאבק. הספר מסתיים ב-1947, עת מאסה בריטניה בצרה הארץ־ישראלית והניחה אותה על פתחו של ארגון האומות המאוחדות.

דומה שהכול כבר נאמר ונכתב על התקופה הזאת - ספר תולדות ההגנה, ספר הפלמ"ח, הספרים והמחקרים על האצ"ל ועל הלח"י וזיכרונות אישיים למכביר. ובכל זאת יש חידוש במאמץ המרוכז הזה, המשקיף על התקופה ועל התופעה ההיסטורית הזאת ממעוף הציפור בלי לאבד קשר עין עם הפרטים החשובים, גדולים קטנים. יתרה מזו, אייל מטפל ביד אמן, ברגישות ובהגינות, באותה רקמה עדינה שנארגה במשך השנים מסיפוריהם הנפרדים של ההגנה, של